REDE VAN DE HEER B. ROOLVINK

Mijnheer de voorzitter, dames en heren. Toen ik zoëven nog een klein blokje om wilde lopen zei iemand tegen mij: „denk je er om dat wij op tijd beginnen?”

Ik zei: „ik hoop m’n best te doen”. Maar toen was er een andere voorbijganger die riep: „ik vind veel belangrijker wanneer wij naar huis gaan vanmiddag”.

Ik heb daar begrip voor, mijnheer de voorzitter, en ik zou dan ook met uw goedvinden maar iets korter willen spreken dan ik aanvankelijk voornemens was. Wij moeten ook nog enige tijd over houden voor discussie.

Het is mij een voorrecht en een genoegen om vandaag voor de eerste maal verslag te mogen uitbrengen over, verantwoording te mogen afleggen van het beleid, dat door de A.R. Tweede Kamerfractie in de afgelopen periode is gevoerd. Ik moge u overigens voor wat betreft de verslaggeving van de periode, die vooraf ging aan de kabinetscrisis en de formatie, verwijzen naar de voortreffelijke overzichten zowel van de Tweede als van de Eerste Kamerfractie, opgemaakt door de heren Van Bennekom en Tjalma.

Politiek bedrijven is kiezen

Ik had het voornemen om enkele opmerkingen te maken over het onderwerp „Politiek bedrijven is kiezen”. Dit is ons de laatste tijd in allerlei toonaarden voorgehouden en ik geloof dat wij duidelijk tegen elkaar moeten zeggen, dat men over politieke vraagstukken wel kan filosoferen — het kan zelfs een heel aardige bezigheid zijn — maar dat aan het eind van de rit, aan het eind van een gesprek er gekozen moet worden. En dan moet er duidelijk gekozen worden.

Ik geloof, dat uit het beleid van de Anti-Revolutionaire Tweede Kamerfractie in de jaren die achter ons liggen ook bij herhaling gebleken is, dat men een keus niet uit de weg gaat. Mag ik eens een enkel voorbeeld noemen.

In 1952 — de voorzitter heeft er vanmorgen zelf al aandacht aan geschonken — is gekozen voor een combinatie, waarin ook de socialisten zitting hadden. De heren Algera en Zijlstra werden toen onze ministers. Die keus is opnieuw tot stand

gekomen, op dezelfde basis, in 1956. Er moest gekozen worden en er werd gekozen. In 1959 kwamen wij met een andere politieke constellatie voor de dag. Ik ga dat niet allemaal ophalen.

Ik zou slechts één zin willen aanhalen uit een redevoering, die de heer Bruins Slot heeft gehouden in de vergadering van het Partij Convent op 20 juni 1959. Hij spreekt in

die rede zeer duidelijk uit, dat een combinatie was vast gelopen. En hij zegt met betrekking tot de kabinetsformatie 1956, het is zelfs een kopje boven een gedeelte van die rede: „kabinet 1956 uit ruzie geboren”. Duidelijker kan het niet. Toen moest er in 1959 opnieuw gekozen worden en er werd gekozen. De Anti- Revolutionaire Tweede Kamerfractie heeft zich in 1959 zowel als in 1956 en 1952 positief opgesteld, omdat de zaak op dat moment duidelijk lag.

Welnu, er is in die tijd, vooral na 1959, nog wel eens het één en ander te doen geweest. Ik mag in dat verband ook nog herinneren aan een uitspraak, gedaan door de voorzitter van onze partij op 31 oktober 1959, toen met name in de socialistische pers vrij vinnige kritiek werd uitgeoefend op de regerings- combinatie zoals die in mei 1959 was tot stand gekomen. De voorzitter zegt in die rede van 31 oktober 1959 onder andere dit: „Het is nogal naïef om het te doen voorkomen, zoals de socialisten uiteraard gaarne proberen, alsof het hier gaat om een zaak van liberaal stempel of ook maar om een gevolg van liberale invloed in het kabinet”. En verder: „Het zou daarom ook weinig verklaarbaar zijn, indien deze partijen, (bedoeld zijn de christelijke partijen) zich door een door socialistische persorganen ondernomen poging tot een onjuiste voorstelling van de feitelijke verhoudingen van de wijs zouden laten brengen vanwege de vrees om van een liberale besmetting te worden beticht.

Wat dit betreft, kan men ons nog meer vertellen, maar hier trappen wij niet in.”

Zo zou ik een poosje door kunnen gaan. Maar het gaat er nu alleen maar om duidelijk te maken, dat, in welke combinatie wij ook staan, het altijd een duidelijke keus moet zijn, dat daaraan een positieneming, een stellingname ten grondslag dient te liggen. Als je dat niet doet, dan ben je voor enige jaren vleugellam in het politieke bedrijf. Er dient ook in dat opzicht duidelijk te worden gekozen. Er zou veel te zeggen zijn
over die periode. Ik doe het niet. Ik had mij voorgenomen om vanmiddag over een drietal punten — en heus een preek zal het niet worden, maakt u zich geen zorgen, — iets te zeggen. Namelijk over de crisis zelve, over de formatie en, misschien nog wel het meest uitvoerig, over het regeringsprogramma.

De kabinetscrisis

Om hier iets van te zeggen, moet ik toch nog even — zij het ook dat de voorzitter daaraan vanmorgen aandacht heeft geschonken — terugkeren tot het jaar 1963, toen het kabinet- Marijnen tot stand kwam. Ik zou daar twee dingen over willen zeggen. In de eerste plaats, dat in 1963 — zulks in tegenstelling tot het jaar 1959 — een aantal

duidelijke bindingen zijn aangegaan. Ik wil hier geen discussie openen over de vraag of men bij een kabinetsformatie met veel of weinig bindingen moet werken. Ik zou alleen willen releveren het feit, dat in 1959 geen bindingen tot stand kwamen, althans niet van enige betekenis, en in 1963 wel.

Maar op één punt kwam in 1963 geen enkele afspraak tot stand, kón ook geen enkele afspraak tot stand komen. Dat betrof het meest relevante punt in de Nederlandse politiek, even losgemaakt van de financieel - sociaal - economische vraagstukken, namelijk het vraagstuk van radio en televisie.

Ik heb reeds gezegd daar kort over te willen zijn om twee redenen. In de eerste plaats is deze zaak in de loop van de laatste maanden zeer uitvoerig behandeld in onze partijpers „Nederlandse Gedachten", terwijl ook hetgeen daarover is gezegd namens de Anti-Revolutionaire Tweede Kamerfractie in extenso is afgedrukt in één van de laatste nummers van „Nederlandse Gedachten". En als iemand de opmerking maakt, dat het allemaal wel wat lang geweest is, dan krijgt hij of zij van mij alleen maar gelijk; dat is geen punt wat ons bezig houdt.

Maar ik wil op een ander punt de aandacht vestigen, namelijk dat een kabinetscrisis bijna nooit plotseling uit de lucht komt vallen. Het moge dan waar zijn, dat deze crisis een zeer bijzonder karakter droeg omdat die, zoals wij het wel eens uitdrukken, uitbrak in de boezem van het kabinet (dat is het bijzondere karakter), de buitenwacht en ook de Kamerleden wisten formeel, dat mag ook niet eens, niets van de besprekingen in het kabinet. Maar dat niet alleen. Deze crisis
heeft zich op een tweetal tijdstippen eigenlijk al afgetekend.

In de eerste plaats zou ik willen noemen het debat in maart 1963 toen de befaamde nota aan de orde kwam. Over de in- houd van de nota gaat het niet, maar er liep duidelijk een scheidslijn door de Kamer. Diezelfde scheidslijn, zij het ook dat die niet precies gelijk liep, liep heel duidelijk door de Kamer bij de zogenaamde anti-REM-discussie. De geschiedenis is u bekend. Deze twee feiten hebben hun schaduwen reeds ver vooruit geworpen en iedere insider in het politieke leven wist, dat, indien er binnen afzienbare tijd politieke strubbelingen zouden komen, zij er zeker op dit punt zouden komen. Voor het overige kan men speculeren, maar daar waren geen duidelijke aanwijzingen voor.

Welnu, het is nu juist dit punt, waarop er sprake is van, wat ik zou willen noemen, een historisch conflict. Wat steeds weer in andere vormen naar voren komt, tussen enerzijds de liberale geestesstroming in ons volk en — ik zeg niet alle overige, maar wel — andere

politieke groeperingen w.o. de anti-revolutionairen.

Ik geloof niet een ander onrecht te doen wanneer ik zeg dat hier typisch sprake is van een jarenlang bestaand historisch verschil tussen met name de anti-revolutionaire en de liberale geestesstroming. En ik durf vandaag, nu wij er achter staan, gerust te zeggen, dat. Indien de V.V.D. en de anti-revolutionairen — en dat geldt tot op zekere hoogte ook voor anderen — trouw bleven aan hun beginsel terzake, hier het conflict onvermijdelijk was. Men kon dit uitstellen tot 1 juni 1965, misschien nog langer, men had nu misschien met allerlei lijm- en krampogingen iets kunnen bereiken, maar het conflict zou daardoor de wereld niet zijn uitgegaan. Daarom zou, als deze partijen — en ik geloof dat het pielt voor deze belde partijen en dat geldt uiteraard in deze zin ook voor de K.V.P. en ook voor de Partij van de Arbeid — trouw bleven aan hun beginsel — en ook de V.V.D. bleef trouw — hier een moeilijk te overbruggen kloof ontstaan. En zo is het ook gegaan. En nu zou het gemakkelijk zijn, om aan de hand van een aantal citaten een en ander nog eens te bewijzen. Mag ik daar nu maar van afzien op dit ogenblik, omdat u, naar ik aanneem, ook niet zo begerig bent op deze mooie warme zomerdag nog eens onder een stortvloed van citaten te worden bedolven.

Ik mag er misschien nog een ding van zeggen en dat is dit.
Het radio- en televisiegebeuren staat niet op zichzelf, zoals er bijna nooit een politiek vraagstuk geheel op zichzelf staat. Het heeft altijd iets te maken met achtergronden, het heeft iets te maken met een bestaand klimaat, het heeft iets te maken met een zekere ontwikkeling in onze samenleving. En wat zien wij naast vele andere ontwikkelingen in onze samenleving nu zeer duidelijk? Dat is naar mijn opvatting dit, dat er sprake is om met name in het culturele leven de commercie een grotere plaats te geven dan die commercie in het verleden had. U ziet dat met name bij de persconcentraties in Engeland heel duidelijk. U ziet dat ook in de sportwereld en u ziet ook hoe de commercie een greep doet op de cultuur. Dat is een levensgevaarlijke zaak voor de cultuur zelve. Dit zal met tal van voorbeelden duidelijk te maken zijn. Ik volsta vandaag om het alleen maar te signaleren. Ook de sport gaat in dat opzicht bepaaldelijk niet vrij uit. Maar dat laat ik ook verder rusten.

Thans komt de vraag aan de orde: was nu die politieke combinatie, die in 1959 tot stand kwam — en waarvoor wij toen bewust hebben gekozen, niet alleen de Kamerfractie, ook de partijleiding, blijkens bepaalde uitspraken van de voorzitter — nu in dezelfde zin vastgelopen als de combinatie die vastliep in het jaar 1958?

Op die vraag past, naar mijn opvatting, een ietwat genuanceerd antwoord. Dat is niet zonder meer: ja of neen. In 1958 was het klimaat bedorven. Ik zou ten bewijze daarvan uit de redevoering van de heer Bruins Slot nu nog duidelijke voorbeelden kunnen aanhalen. Ik laat dit om des tijds wille nu bulten beschouwing. In 1965 was het zo, dat op één punt heel duidelijk sprake was van klemlopen. Er gaan wel eens geruchten in die richting — ik kan ze niet controleren en met geruchten moet je voorzichtig zijn — maar men kan voor het overige niet zeggen, dat die combinatie in financieel, sociaal en economisch opzicht muurvast was gelopen. Het is overdreven om dat te zeggen. Wel durf ik vandaag te zeggen, gelet ook op de inhoud van de regeringsverklaring, dat er in financieel-economisch opzicht toch wel een moeilijken periode zou zijn aangebroken voor het kabinet-Marijnen. Ik heb daar geen bewijs van, maar ik heb zo'n idee dat er in dat opzicht bepaaldelijk een moeilijke periode aanstaande zou zijn geweest.

Dat alles neemt niet weg dat, toen de crisis uitbrak op 26 februari 1965, wij als anti-revolutionaire fractie daar helemaal niet mee Ingenomen waren. Niet dat wij de scherpte van het televisie-vraagstuk onderschatten. Wij wisten dat het moeilijk lag. Maar voor het overige mag toch wel gezegd worden — ik vind dat dit hoort bij de politieke duidelijkheid, dat mag ook niet schimmig zijn — dat het kabinet-Marijnen niet slecht lag in Nederland, ik durf wel te zeggen; goed lag. Men mag zeggen, dat er op sociaal gebied zeer belangrijke vorderingen waren gemaakt, dat men zelfs hier en daar op financieel-economisch gebied misschien wel wat gevaarlijk ver ging, maar dat wij toch weer duidelijk op weg naar herstel waren. Zo mag de conclusie gerust zijn: het lag niet slecht.

De kabinetsformatie

Daarom waren wij niet blij met de wisseling van paarden tijdens de stroom en is het ook bijna vanzelfsprekend dat het een algemeen gevoelen was in de anti-revolutionaire fractie, dat een poging gedaan moest worden, tot, wat wij dan noemen, lijmen. U weet dat de heer Schmelzer daarmee belast is. Niet dat wij veel hoop hadden op het welslagen van die poging, maar je moest, alvorens tot een keus te komen, in een zeer duidelijke situatie verkeren. Dan ook kun je een duidelijke keus doen. In een schimmige, mistige situatie is het veel moeilijker om tot een standpuntbepaling te komen.

Dat bracht met zich mee, dat allereerst, voordat andere punten aan de orde kwamen, een oplossing moest worden gevonden voor het vraagstuk, waarop een crisis was uitgebroken. Men kan daar hele schone redeneringen over houden, het is niet eens

mogelijk om ze op te zetten, maar men komt steeds weer voor de vraag te staan: moet deze zaak nu of later geregeld worden. Wij meenden dat die zaak nu geregeld moest worden en men was over het algemeen van mening dat dit punt niet op de lange baan geschoven mocht worden. En het hield ook nog een tweede gevolg in, namelijk dat deze zaak, nu daarover een crisis was uitgebroken, niet tot een vrije kwestie mocht worden verklaard. Dat zou onjuist zijn en dat zou nu met recht betekend hebben een tijdbom onder het nieuwe kabinet dat men bezig was te formeren.
Ik kan u wel zeggen, als u aan mij de vraag zou stellen: wat
zijn nu voor de anti-revolutionaire Kamerfractie de pijnlijke momenten geweest in deze formatie, dat ik heel ronduit zeg: hét pijnlijke moment is niet geweest de crisis zelf (wij waren er overigens niet bij mee), hét pijnlijke moment is ook niet geweest dat wij tenslotte welbewust hebben gekozen voor een samengaan met de Partij van de Arbeid, neen, hét pijnlijke moment bestaat hierin, dat wij voor het eerst na 1952 in een kabinet zitting zouden nemen waarin de eenheid van optreden tussen de drie christelijke partij en niet meer bestond. Heel concreet dus; het af vallen van de C.H.U. in de kabinetsformatie. Meer zeg ik daar niet van, maar het is ook voor de historiebeschrijving goed, dat vanuit de Tweede Kamerfractie duidelijk wordt gesteld, dat dit het punt was waarover pijn aanwezig was en die pijn werkt nog na bij ons allen. En ik hoop, dat die én in a.r. kring én in c.h. kring nog een tijdje na mag werken. En dan in deze zin, dat daaruit voort mag komen een vrij snelle en goede toenadering tussen deze twee partijen. Meer zeg ik daar op dit ogenblik en in deze redevoering niet van.

Ik zei het reeds in de aanvang, een fractie moet kiezen. Wij hebben een langdurig beraad gehouden op die bewuste dag toen duidelijk werd hoe de kaarten lagen. Ik moet u zeggen, en het is mij een vreugde om dat te doen en ik neem aan dat het voor u ook een vreugde is, dat tijdens deze gehele formatiepoging niet eenmaal er van geen eenstemmigheid in de fractie sprake is geweest, wij zijn van het begin tot het eind steeds unaniem geweest bij alle beleidsbeslissingen die genomen moesten worden. Er wordt wel eens de Indruk gewekt, dat de Anti-Revolutionaire Partij inclusief de fractie een verdeeld huis is. Op dit stuk is dat niet het geval geweest en ik hecht er aan om dat ook hier duidelijk uit te spreken.

De vraag was niet te ontduiken met wie wij in zee moesten gaan, want het land moet bestuurd worden. De A.R. Partij heeft nimmer verantwoordelijkheid geschuwd. Het is eigenlijk overbodig om op dit punt dieper in te gaan. Laat ik er een enkele zin aan mogen

wijden. wij waren van mening, dat op het moment dat de C.H. fractie afvlei en er bij ons wel eenstemmigheid van gevoelen was met betrekking tot het standpunt dat door K.V.P. en Partij van de Arbeid Inzake het radio- en televisievraagstuk werd ingenomen, er eenvoudig geen sprake van kon zijn, dat wij op dat moment het overleg zou-

den hebben gestaakt. Wij zouden daar geen motief voor hebben gehad.

Ik wil het niet alleen negatief formuleren, maar ook positief. Een politieke partij, die gewend is verantwoordelijkheid te dragen, die zich constructief op wil stellen, die zich intensief bezig wil houden met wat de voorzitter vanmorgen noemde „de aardse zaken", het welzijn van het volk, van het land en van de wereld, een dergelijke partij mag niet anders dan in uiterste omstandigheden in oppositie gaan. En dan moet er een duidelijke reden zijn om in de oppositie te gaan. Men mag dat zeker niet doen op losse gronden. Het spreekt dan ook vanzelf, dat wij doorgingen met het gesprek.

Nu is er in onze kring altijd veel te doen geweest — Ik merk dat ook op vergaderingen in den lande — over het samengaan met de Partij van de Arbeid. Ik wil er weinig van zeggen. Wij hebben steeds betoogd, dat dit voor ons een kwestie is van program en omstandigheden. Wij hebben geen voorliefde.

Dat wil zeggen: zo spreken wij altijd. En toch merk je in het land, dat er nog wel eens iemand is die een bepaalde voorkeur of misschien een bepaalde afkeur heeft voor de een of voor de ander. Dat mag ook wel. Wij moeten niet met een gedisciplineerde meningsvorming gaan werken. Maar de leiding van een partij en de Kamerfractie zullen zich in dezen bepaald objectief moeten opstellen en die zullen dan ook waar moeten maken in de beleidsbeslissingen wat steeds met het woord in vrijblijvende omstandigheden wordt uitgesproken. Nogmaals, daar binden wij elkaar niet aan, men mag wat mij betreft daarover persoonlijk denken wat men wil, maar een fractie die beleid moet voeren is daarin niet vrij; die zal de objectiviteit, de grootst mogelijke objectiviteit daarbij in acht moeten nemen.

Het kabinetsprogram

Zo is dit kabinet dan geboren. Ik zei het reeds: zonder grote geestdrift hebben wij toch bewust gekozen. En nu komt de vraag aan de orde: hoe ziet nu het program dat de regering ons voorgelegd heeft eruit? Wel, daar zou heel lang over te spreken zijn. Ik wil mij beperken tot enkele hoofdpunten. Ik wil ze achtereenvolgens noemen, om daarna bij elk punt afzonderlijk kort stil te staan.

In de eerste plaats moest de zaak van radio en televisie geregeld worden; daar zwijg ik nu over.

In de tweede plaats is als een van de uitspringende punten naar voren gekomen, ook tijdens de formatie, de ontwikkelingshulp.

Verder zijn er: de ruimtelijke ordening, de verkeersvoorzieningen, de positie van de gemeenten, het hoger onderwijs, de speculatiewinstbelasting, het beleid m.b.t. het onroerend goed, het energiebeleid,
het financieel-budgetair-sociaal-economisch beleid, waaronder de Inflatie,
en het huur- en woningbouwbeleid.

Als ik over al die punten enigszins bevredigend zou moeten spreken, dan zouden wij niet voor zonsondergang hier vandaan gaan. Daarom slechts enkele grepen.

Ontwikkelingshulp

Laat ik beginnen met de ontwikkelingshulp. Het anti-revolutionaire standpunt was en is bekend. Ik behoef slechts te verwijzen naar ons Program van Actie van 1963 en slechts te wijzen op de ingediende motie namens de anti-revolutionaire Tweede Kamerfractie bij de algemene politieke beschouwingen in 1964. Dat ligt volkomen duidelijk. Dat is, zo zou ik willen zeggen, één van die punten in de Nederlandse politiek waaromtrent grote eenstemmigheid in brede kringen wordt gevonden. Ik zet mij tegen niemand af, maar als iemand op een vergadering tegen mij zegt: dat is een typisch socialistisch punt, dan zeg ik zeer beslist: neen, dat is niet het geval. Het is geen socialistisch punt. Het is een punt waarbij wij het gelukkig met de socialisten en zij met ons eens kunnen zijn.

Op datzelfde moment, dat wij het eens zijn met anderen, mag zo'n punt niet worden geannexeerd door de een of de ander; men moet zich verheugen over een eenstemmigheid met betrekking tot echte, moeilijke vraagstukken waarmee de wereld van vandaag heeft te worstelen. En daarom zouden wij de vlag uit kunnen steken voor het feit, dat dit in wezen geen
controversieel punt is in de Nederlandse politiek. De overheid heeft een belangrijke taak met betrekking tot het bevorderen van gerechtigheid, zowel nationaal als internationaal. Wij verheugen ons er dan ook over, dat er nu 33 miljoen extra ter beschikking wordt gesteld voor ontwikkelingshulp. Dat is echt niet zoveel; ik zeg ook niet dat dit het laatste woord moet zijn. Neen, maar wij verheugen ons er wel over. Wij zijn nuchter genoeg om

te zien dat alles niet in een keer kan en dat men rekening moet houden met de financiële en economische omstandigheden. Het laatste mag ook bij zaken als deze geen ogenblik uit het oog worden verloren, want als het evenwicht verbroken wordt en wij komen in een periode van aanzienlijke afremmingen en bestedingsbeperkingen terecht, dan komen ook punten als deze ongetwijfeld in de knel. Juist wanneer men deze ontwikkelingshulp voor de toekomst veilig wil stellen, dient de mate van hulp ook ingepast te worden in het geheel van het te voeren sociaal-economisch en financieel beleid.

Ruimtelijke ordening

Het tweede punt betreft de ruimtelijke ordening. Dat is een belangrijker punt dan menigeen in ons goede vaderland wel denkt. Het is geen punt dat vandaag uit de lucht is komen vallen. Gelukkig niet. Ik mag u er op wijzen, dat onze partij in 1958 op 23 mei in deze goede stad Zwolle, dat is dus morgen zeven jaar geleden, een conferentie heeft belegd over het vraagstuk van de ruimtelijke ordening.

Mag ik u eens een enkele zin voorlezen uit een rede van ir. W. F. Schut, die op die conferentie als een der inleiders optrad. De heer Schut zei tijdens zijn redevoering: „Als u in mijn hart kon kijken, dan zoudt u zien dat ik vandaag een bijzonder grote feestdag meemaakt. Ik beschouw het werkelijk als een zegen, dat onze partij dit onderwerp vandaag op deze schaal en in deze stijl aan de orde stelt. Het is tenslotte zo, dat vooral voor de man die dagelijks in dit vak bezig is, het langzamerhand wel eens een beklemming kan worden als bij zijn geestelijke achterban de vraagstukken nog niet op een wijze aan de orde zijn gesteld, dat hij zich enigermate gerust voelt, dat hij voldoende in de rug gedekt is. En daarom is het vandaag voor mij, en ik hoop voor u allen, een feestdag."

Dit zou ik willen noemen een sprekend startsein met be
trekking tot de gedachten vorming omtrent de ruimtelijke ordening in onze partij. Het is niet waar, en dat betoogt ook niemand, dat dit nu vandaag plotseling een actueel vraagstuk is geworden en dat dit kabinet er nu opeens geweldig veel oog voor heeft gekregen. En voor zover dat wel het geval is, zal dit mede te danken zijn geweest aan de anti-revolutionaire Inbreng. Het is voor ons geen moeilijk, het is voor ons alleen maar een hoogst belangrijk punt sinds jaar en dag.

Er wordt in dat verband ook vaak gesproken over de wateren luchtverontrelnlging, alsof dat nu juist in deze tijd ontdekt zou zijn. Laat ik u zeggen, dat ik bij het nazoeken van mijn stukken op een paar merkwaardige regels ben gestuit. Ik las namelijk

gisteravond in het late avonduur, dat in het jaar 1878 — ik ben erg historisch op dit ogenblik, dat stem ik u toe — in artikel 15 van ons program stond, dat „in het belang der openbare gezondheid de overheid heeft te waken tegen verontreiniging van de publieke weg en tegen vergiftiging van de dampkring of van het water". 1878. Hoe kan ooit iemand beweren, dat de A.R. Partij niet een vooruitstrevende partij is, die altijd naar de toekomst ziet!

Misschien zal het wat minder enthousiasme verwekken wanneer ik zeg, dat ik deze passage van de heer Vondeling heb overgenomen, want die heeft (want dat stukje dat ik hier heb is geknipt uit de Handelingen van de Tweede Kamer en de heer Van Aartsen zal het zich herinneren) de heer Van Aartsen als minister van Verkeer en Waterstaat vorig jaar terzake vermanend toegesproken — dat doe ik natuurlijk niet op het ogenblik — en hem deze regels voorgehouden.

Verkeersexplosie

wij hebben in onze tijd te maken met explosies in drieërlei zin: een bevolkingsexplosie, een welvaartsexplosie — wat is dat een prachtige zaak — en mede als gevolg daarvan ook een verkeersexplosie. Deze dingen horen bij elkaar. Als je je werkelijk intensief met de aardse zaken bezig wilt houden — en dat moeten wij doen, want wij moeten het leven liefhebben zoals het tot ons komt, ook met al die materiële dingen daarin — dan kan en mag men zich niet onttrekken aan al de vraagstukken die dit alles oproept. Met name als gevolg van de welvaartsontwikkeling, waardoor ook het autobezit zo is

toegenomen, versnellen zich deze problemen en komen zij plotseling helderder dan ooit in het licht van de schijnwerper te staan. Wij zijn blij, dat anderen ook dat met ons eens zijn en ik voeg er om misverstand te voorkomen direct aan toe, wij wij zijn blij, dat wij dit met anderen eens kunnen zijn. Ook weer zo'n zaak waarvan niemand als het ware het auteursrecht voor zich mag opeisen. Het is eigenlijk in tweëerlei opzicht een anti-revolutionair punt. En ik geloof in dit verband toch ook wel te mogen zeggen, dat met name in het laatste kabinet, waarin de heer Van Aartsen minister van Verkeer en Waterstaat was en hij de grondslagen heeft gelegd voor het wegenfonds, de heer Van Aartsen in dit opzicht zeer verdienstelijk werk gedaan heeft.

Deze week stond er dan ook zeer terecht in een hoofdartikel in het dagblad „Trouw" van 21 mei, dat wij blij zijn dat nu die maatregelen op verkeersgebied zijn getroffen, maar dat het bepaald niet juist is om alleen de eer daarvoor te geven aan de huidige minister

van Verkeer en Waterstaat. Want al het voorbereidende werk was gedaan door zijn ambtsvoorganger. Ik geloof te mogen zeggen, dat het de heer Van Aartsen in zijn leven wel eens meer is overkomen, dat hij veel zaaide maar dat het een ander was die maalde. Dat hindert niets en je kunt alleen de man die mag maaien daarmee feliciteren, maar je moet deze dingen toch niet helemaal in het vergeetboek plaatsen.

Ik zei zoëven, dat wij niet de Indruk moeten wekken alsof deze dingen vandaag opeens ontdekt zijn. Men zou daar bepaalde groepen en personen onrecht mee doen en men zou er niemand een dienst mee bewijzen. Ik heb in dat verband nog eens nagelezen wat de Troonredes in de afgelopen jaren over het verkeersprobleem en het probleem van de ruimtelijke ordening hebben gezegd. Ik mag in alle duidelijkheid hier verklaren, dat de periode 1956-1958, waarin de beroemde bestedingsbeperking plaatsvond, een periode van stilstand is geweest, althans van sterk vertraagde groei wat betreft de publieke voorzieningen.

Ik mag u terzake een citaat voorlezen uit de Troonrede van 1957, want daar begint de misère al. Er staat in de Troonrede van 17 september 1957: „Ons volk kan zonder twijfel de gerezen moeilijkheden te boven komen. Het zal zich daartoe bewust moeten zijn van de ernst van de situatie en aan een
reële beperking van de bestedingen moeten medewerken. Dit geldt zowel voor de consumptieve uitgaven van de bevolking als voor de uitgaven van het bedrijfsleven, als voor de overheid.” Ik heb er geen kritiek op. Wij stonden achter de maatregelen die destijds genomen werden. Maar het had een vertraging ten gevolge met betrekking tot de publieke voorzieningen. Ik hoef alleen maar te wijzen op het stopzetten van de tunnelwerkzaamheden in Amsterdam in die jaren en een ieder weet waar het over gaat.

Er is een achterstand ontstaan in de jaren 1957 en 1958 met betrekking tot deze zaken. Vanaf 1959 kregen wij de conjunctuur weer mee. Er vond sindsdien een grote toename van de welvaart plaats. Ik denk alleen maar aan het feit, dat in de periode 1959-1963 het reële loonpeil in Nederland met 22 % steeg. Dat is veel, dat is uitzonderlijk hoog. En dan zal het duidelijk zijn, dat dit z’n weerslag vindt met betrekking tot het verkeer enz. enz. Daardoor komen nu die knelpunten zo duidelijk naar voren. Ik zou u ook andere passages uit troonredes voor kunnen lezen, maar ik wil dat op dit ogenblik niet doen.

Rijk en gemeente

Ik kom tot het punt van de gemeenten. Er wordt in de regeringsverklaring voorgesteld

om 50 miljoen extra uit te trekken voor de gemeenten. Iedereen van ons, die wel eens in een vergadering van de anti-revolutionaire provincie- en gemeentebestuurders heeft bijgewoond, die weet ongeveer — daar hoef je maar één vergadering voor bij te wonen — hoe moeilijk het ligt met de financiering van allerlei werken die in de gemeenten moeten plaats vinden. Eigenlijk is elke toelichting hier overbodig. Men wil iets doen aan het lening- plafond, wat het precies is weet ik niet, ik zou alleen willen zeggen daar is helemaal niets tegen op zichzelf bekeken, daar is zelfs alles voor.

Niet moeilijk

Tot nu toe heb ik geen enkel punt aangeroerd waarvan men zou kunnen zeggen: dat ligt nu toch wel moeilijk voor de antirevolutionairen om hun medewerking te geven. Ik zou zeggen: het tegendeel is het geval.

Zo staat het echter niet met alle punten. Wat werkelijk

socialistische inbreng is geweest, althans voor een deel socialistische inbreng, moeten wij er ook duidelijk uit weten te halen en ook daar zal te zijner tijd onze mening over gegeven moeten worden en ook dan zal er beslist moeten worden, een keus gedaan moeten worden. Je kunt natuurlijk niet vooruit lopen met het geven van een oordeel met betrekking tot zaken die nog in wettelijke vorm de Kamer zullen moeten bereiken. Je kunt daar nu slechts in algemene zin iets over zeggen.

Onderwijs

Ik kom tot het punt van het onderwijs. Ik hoef het eigenlijk alleen maar te noemen. Als u in de regeringsverklaring leest, dat in het jaar 1964 de begroting met 88,2 miljoen overschreden is, hoofdzakelijk met betrekking tot de extra-uitgaven die voor het hoger onderwijs zijn gedaan, dan blijkt daaruit alleen reeds, dat hier ook van een knelsituatle sprake is. Ik wij daar verder geen cijfers bij noemen, maar ik mag wel zeggen dat dit een hoogst urgent punt is. Ook een punt van grote sociaal-economische betekenis. Wanneer ons hoger onderwijs niet op peil blijft, wanneer men het aantal studenten niet onder kan brengen, dan zal dat op iets langere termijn bepaald grote Invloed hebben op de economische groei, op de culturele ontwikkeling van ons goede land. Deze dingen moet men ook met een vooruitziende blik gaan bekijken. De prognoses met betrekking tot het aantal studenten zijn al weer achterhaald en de stroom is groter dan men had verwacht. Duizenden nieuwe studenten kloppen aan de poorten van de universiteit. Deze zaak is van hoge urgentie, ook in verband hiermede, dat wij toch ook zullen moeten komen tot de mogelijkheid, dat men uit brede kringen van ons volk de weg naar de universiteit kan

vinden.

Speculatie-winstbelasting

Ik kom dan tot een punt, dat een wat meer socialistische signatuur draagt, de speculatie-winstbelasting. Ik geloof dat het goed is om terzake eerst voorlezing te doen van slechts enkele regels uit de regeringsverklaring. Wij moeten altijd goed weten waarover wij spreken in zaken als deze. Er staat: „Voorstellen zullen worden ingediend". Geen onderzoeken of iets dergelijks. Het staat hier positief. „Voorstellen zullen worden ingediend voor het belasten van speculatiewinsten. Deze belastingheffing zal betrekking hebben op gerealiseerde waardestijgingen en -dalingen van tot het persoonlijk vermogen behorende gebouwen, gronden en effecten." Om niet al te lang te zijn met het voorlezen sla ik nu een paar regels over, die kunnen ook in dit citaat wel gemist worden. Ik zou alleen het slot nog willen voorlezen: „Voor het tarief wordt gedacht aan 25 % van de belastbare speculatiewinst. Als speculatlewinst zullen alleen worden aangemerkt, de winsten die gerealiseerd worden binnen een nader te bepalen termijn. Gelet op het belang van een gezond beursverkeer zal deze termijn voor effecten van aanzienlijk kortere duur zijn dan voor onroerend goed. Waardestijgingen die reeds zijn opgetreden voor het tijdstip waarop de heffing van kracht wordt, zullen buiten beschouwing blijven."

Wat staat hier nu? Hier staat dus, dat voorstellen zullen worden Ingediend. Die zijn er nog niet en daarom kun je er ook niet anders dan met enige voorzichtigheid over spreken. En hoe hebben wij ons nu ten aanzien van deze passage in de Tweede Kamer opgesteld? Ik doe het uit m'n hoofd, maar ik geloof vrij letterlijk te citeren wanneer ik zeg: indien er notoire verrijking plaatsvindt ten koste van anderen, dan heeft de overheid ook met betrekking tot een zaak als deze een taak.

Mag ik nu eens een duidelijk voorbeeld gebruiken waarmee de zaak overigens niet uitputtend is behandeld. Stel eens dat iemand twintig huizen gaat kopen, waarvoor de fundering net gelegd is, voor ƒ 40.000,— per woning. Daarna worden ze te koop aangeboden voor bijvoorbeeld, en dat is echt geen bijzonder geval, de prijs van 50, 55, 60 duizend gulden. Stel nu eens dat In zo'n korte tijd een bedrag van ƒ 200.000,— wordt verdiend, belastingvrij, dat van die ƒ 200.000,— 25 % wordt belast als speculatiewinst, ik kan daar in het gegeven voorbeeld geen enkele onrechtmatige daad in zien. Wel durf ik te zeggen dat 25 % een zeer laag tarief is. Maar daarmee is het laatste woord niet gezegd. Want dit geval wat ik nu noem is duidelijk en ik neem aan dat geen enkele

anti-revolutionair daar bezwaar tegen zal maken.

Men moet zich waarlijk geen wonderen voorstellen voor wat de financiële inkomsten voor de schatkist betreft. Maar je moet ook oog hebben — daar mag je je niet alleen door laten
leiden, maar je mag het ook niet buiten beschouwing laten — voor de sociaal-psychologische kant der dingen. Een dergelijke maatregel kan gunstig werken. Ik zeg niet dat men zich daar alleen door moet laten lelden, dat is ook gevaarlijk, maar het buiten beschouwing laten is naar mijn opvatting een nog veel groter gevaar.

Ik zou willen zeggen, dat, nu er nog geen wetsvoorstel is, er op dit ogenblik nog geen definitief oordeel is te geven. Onze ongerustheid, tot uitdrukking gebracht tijdens de Kamerbe- sprekingen, bestond dan ook hierin, dat wij vandaag nog niet zien hoe men een wettelijke maatregel kan nemen, waarbij juist diegenen worden getroffen die men ook meent te moeten treffen, en waardoor diegenen, die men niet wil treffen ook helemaal buiten schot zullen blijven. Maar ik weet niet hoe vindingrijk de minister van Financiën is en hoe vindingrijk de nog te beëdigen staatssecretaris van Financiën zal worden. Laten wij dit nu eens afwachten.

Energiebeleid

Ik kom tot het energiebeleid. Ook de betekenis hiervan wordt, geloof ik, wel eens onderschat in onze samenleving. Niet alleen sinds de datum waarop wij aardgas hebben gevonden. De energievoorziening is een zeer belangrijk knooppunt, een centraal punt in onze gehele economische, sociale politiek. U weet hoe de kaarten liggen. De dragers van onze energie zijn vandaag nog kolen, olie en gas en straks zal ook het atoom hier zijn intrede doen. De betekenis van de kolen neemt af, die van gassen en oliën en in de verdere toekomst het atoom zal toenemen. Wij zullen ons beleid moeten richten op een gecoördineerd Europees energiebeleid. Dit zijn geen vraagstukken meer die leder land op eigen houtje tot oplossing kan brengen. Daarom streven wij terecht ook in de Kamer naar een gecoördineerd Europees energiebeleid. Maar die zaak is nog niet rijp en wij zullen het dus voorlopig moeten stellen met een gecoördineerd nationaal beleid.

En waar het nu om gaat in de regeringsverklaring is dit, dat de overheid — wij mogen dankbaar zijn voor de grote gasvondsten die in Nederland zijn gedaan — in de gaswinning participeert. Niet in de winning als zodanig. Dat geschiedt door de particuliere maatschappijen, met name de Nederlandse Aardolie Maatschappij. Maar voor wat de distributie

betreft is de overheid partij in de Nederlandse Gasunie; u kent die maatschap wel, een paar oliemaatschappijen, de staatsmijnen en de overheid, een mengvorm, geen overheidsbedrijf, maar de overheid participeert er wel in. Dat aanvaarden wij op goede gronden. Trouwens de hele energievoorziening is al jarenlang geen particuliere aangelegenheid in Nederland; deze bevond zich in handen van de provincie, van het rijk of van de gemeente. En nu gaat het om deze vraag, en wij zullen er een dezer dagen wel meer van horen in verband met de behandeling van de wet op het continentale plat, dat in de regeringsverklaring een passage is opgenomen met betrekking tot de staatsdeelname niet alleen met betrekking tot de gasvoorziening, maar ook met betrekking tot de olieboringen. Wij wachten dit af.

Ik kan u wel zeggen, dat onzerzijds in de Kamer tot uitdrukking is gebracht dat men hier voorzichtig moet zijn en waarom. Het is geen kwestie van dogma. Wat de energievoorziening betreft staat niemand in Nederland meer te pleiten, dat dit een particuliere zaak moet zijn, en terecht niet. Maar de vraag is: moet en mag de overheid grote risico's lopen die verbonden zijn aan het opsporen, het exploreren van olievondsten met name op de bodem van de Noordzee, op het continentale plat? En daar zetten wij een vraagteken. Wij wachten de voorstellen af, maar een zekere huivering is er ten aanzien van deze zaak wel. Maar nogmaals, niet als dogmatische kwestie, maar als doelmatigheidsaangelegenheid.

Huur- en woningbeleid

Ik zou een enkele opmerking willen maken over het huur- en woningbeleid. Ik kan daarover heel kort zijn wij vinden in de regeringsverklaring veel terug van wat is neergelegd in een rapport van een commissie van de Anti-Revolutionaire Partij, kortweg genoemd de commissie-Bavinck. Ik zeg niet dat het precies gelijk is, maar wij vinden daar wel veel van terug. Er wordt voorgesteld om op twee verschillende data een huurverhoging van 10 % door te voeren. Ik geef toe: dat is altijd een pijnlijke aangelegenheid, want er zijn meer huurders dan verhuurders in Nederland; daarom alleen is het al een pijnlijke geschiedenis.

Toch is dit bitter nodig. Het meest duidelijke voorbeeld dat

ik u daarvan kan geven is wat ik eens van iemand hoorde die zei: als je kiespijn hebt dan kun je veel doen met een asperientje, maar dat is altijd van tijdelijke aard. Of je wilt of niet, je kunt de weg naar de tandarts niet ontlopen en je komt een keer op die stoel

terecht, wil je er tenminste vanaf komen. Zo zal in het kader van een goed woningbeleid de oplossing van de woningnood niet alleen gevonden kunnen worden in uitsluitend nieuwbouw, hoe belangrijk dat ook is; een goede benutting van de bestaande woningvoorraad is daarvoor even essentieel als nieuwbouw. In dat kader is een huurverhoging, ik laat de omvang en de tijdstippen in het midden, bepaaldelijk niet te ontlopen.

Conclusie

Wij komen nu zo langzamerhand tot een conclusie t.a.v. deze punten, want ik heb ze meer objectief gereleveerd. Ik zou willen opmerken, dat de belastingverlaging, zoals die overeengekomen is, door gaat; ik bedoel hier de verlaging van de loon- en inkomstenbelasting; de eerste fase daarvan zal Ingaan op 1 juli 1965, dat is nu al heel dicht bil, en de volgende uiterlijk op 1 januari 1967. Daar is ruim een miljard gulden mee gemoeid.

En nu zou ik willen vragen om, indien mogelijk, dat hele rijtje nog eens voor u te zetten. Meer hulp aan ontwikkelingslanden, en wij hebben daar een hoge prioriteit aan gegeven; het is bepaald noodzakelijk dat er op het gebied van de ruimtelijke ordening veel gedaan wordt; verkeersvoorzieningen, ook binnen de gemeenten met doorbraken voor het verkeer enz., het zijn allemaal urgente dingen, en noemt u ze verder allemaal maar op.

Al deze zaken kosten geld. Dat is niet het enige punt waar het hier om gaat. Was het maar alleen een financieel vraagstuk waarom het hier gaat. Dan zou je, indien je de gelden op de binnenlandse markt niet zou kunnen lenen, misschien nog geld in het buitenland kunnen lenen. Maar u moet dit nu allemaal zo zien, dat u hier een groot programma voor u hebt, waar op zichzelf gesproken allemaal belangrijke dingen in staan. Ik zou niet graag van één van die punten iets af willen doen, maar de vraag komt aan de orde: is dit alles nu binnen

redelijke tijd ook te realiseren? Want hoe is die situatie in Nederland.

Wij komen op het ogenblik ongeveer 100.000 mensen tekort; spanning op de arbeidsmarkt. En die spanning neemt niet af, die neemt zeker nu in deze seizoenomstandigheden op dit ogenblik weer toe. Als nu in die spanningsvolle omstandigheden een niet onbelangrijke geldinjectie van enige honderden miljoenen, hetzij dat ze geleend worden hetzij dat ze voorhanden zijn, wordt Ingespoten in onze

samenleving, wat heeft dat dan voor gevolg? Dat heeft tot gevolg, dat er een vergrote spanning ontstaat. Want u kunt nog zoveel geld in de samenleving pompen, daardoor komt op zichzelf geen arbeidskracht vrij. Dus wat zal er moeten gebeuren? Men zal in de eerste plaats voor de extra-uitgaven, die nu worden voorgesteld, dekking moeten zoeken. En dat is ook niet zo moeilijk; dat is wel te doen. Maar de grote vraag daarbij is of daardoor, door de nieuwe lasten. Indirecte belastingen, laat ik ze zo maar noemen, die men op het volk wil leggen, enige ontspanning in bepaalde sectoren van de arbeidsmarkt zal ontstaan, zodat er een overswltching van werknemers van de ene naar de andere sector plaatsvindt.

Nu is het zo, dat reeds onder het vorige kabinet de spanningen in dit opzicht niet van de lucht zijn geweest. Wanneer nu die spanning weer zou toenemen, dan geloof ik, dat wij daarbij toch wel het grote risico zullen lopen, dat door die toegenomen spanning er een versterkte druk op het loon- en prijspeil zal plaatsvinden, met als gevolg dat het gehele klimaat bijna niet toe zal laten om daar weerstand aan te bieden en dat kan weer tot gevolg hebben dat de loon- en prijsspiraal toch in werking gaat treden. Ik voorspel niets. Men kan niets voorspellen terzake. Maar het is met name dit punt geweest waaromtrent wij onze zorg hebben uitgesproken bij de bespreking van de regeringsverklaring.

Men heeft mij dat van bepaalde zijden in de Kamer kwalijk genomen. De een zei: je staat aan de kant van de oppositie; dat was dan de heer Oeertsema. die niet voldoende kon onderscheiden tussen een loyale oppositie en meedenken en echt politiek voeren. En van andere zijde heeft men gezegd: daar zit een zeker heimwee in naar een vorige combinatie. Ik ben duidelijk geweest én in de Kamer én ook hier met betrekking tot de vorige en de huidige combinatie. Wij staan even loyaal
tegenover die beide. Dat is voor geen tweëerlei uitleg vatbaar, wat men er overigens ook hier en daar over mag schrijven’. Maar hier moeten en zullen ongetwijfeld spanningen optreden en die spanningen kunnen alleen maar vermeden worden, en dat moeten wij heel eerlijk tegen het Nederlandse volk zeggen, dat heeft ook de minister-president duidelijk gezegd, wanneer een niet onbelangrijke stijging van de produktiviteit in Nederland op zal treden. Dan kan er ook meer verwerkt worden tegen dezelfde prijzen. Maar wanneer de produktiviteit niet zou stijgen, en ik voorspel in dat opzicht ook niets, maar wanneer er wel meer werk op de markt zou komen, met name bouwwerk, dan zal de spanning op de arbeidsmarkt toenemen.

Nu is dit het punt, dat er altijd een nauwe relatie zal moeten zijn tussen de financiële politiek en de situatie op de arbeidsmarkt. Als die twee niet voldoende bij elkaar aansluiten dan ontstaan er ongewenste spanningen in de economie. Daar verlangt niemand naar. En ik zeg dat met temeer reden, omdat, willen wij een goed sociaal beleid blijven voeren en willen wij aan de meest dringende behoeften in onze samenleving, ook op ruimtelijk- en verkeersgebied en onderwijsgebied enz. voldoen, dan een goede financieel-economische politiek daarvoor een eerste vereiste is. Goede sociale politiek voeren geschiedt niet alleen op het departement van Sociale Zaken, hoe belangrijk dat ook is, denk maar aan A.O.W. enz., maar een sociaal-economisch beleid is een zaak die dwars door alle departementen heen loopt; dat is een geïntegreerd beleid. Waar geen gezond financieel beleid gevoerd wordt, zullen de tegenslagen ook op sociaal gebied bepaald zichtbaar worden. Dat geldt ook met name voor de positie van het midden- en kleinbedrijf en zo zou ik nog meer voorbeelden kunnen noemen. Ik wil dat op dit ogenblik niet doen. Wij hebben op dat punt onze zorg tot uitdrukking gebracht en wij doen dat ook vandaag, wij doen dat als een loyale regeringspartner, die weet dat wij hier moeten waarschuwen en ik geloof dat dit ook de taak is van een constructieve Tweede Kamerfractie. En dan kan ik er maar één ding aan toevoegen: de hartelijke hoop dat onze vrees op dit punt beschaamd zal worden. Niemand zal daar minder moeite mee hebben dan de A.R. Tweede Kamerfractie; dan zullen wij blijde zijn met de blijden.

Ons oordeel

Tenslotte komt dan de vraag aan de orde: wat is nu ons oordeel over dit alles? Het gaat niet alleen om een beschrijving; u heeft er recht op te weten, hoe wij die dingen zien. Ik zou daarop het volgende willen antwoorden. Het is een ambitieus programma, wat wij voor ons zien. Ik voeg er onmiddelijk aan toe: dit moet ook. Met een alleen maar op gang houden van de lopende zaken kan vandaag niet volstaan worden. Ik zeg daarmee niets ten nadele en bedoel dat althans allerminst ten opzichte van de voorgaande combinaties en kabinetten. Hier wordt de zaak goed aangepakt. Er is een aantal knelpunten, dat men niet langer kan ontlopen en regeren is vooruit zien. Ik mag er wel aan toevoegen: dat is nu een typisch christelijke visie, vooruit zien. Een christen heeft een toekomstverwachting. Daar groeit hij naar toe. Maar dat betekent niet, dat hij zich niets meer aantrekt van de dingen hier om hem heen. Dat betekent juist dat hij dat leven lief heeft en daarvoor doet wat in zijn vermogen ligt. Ook in politiek opzicht. Daarom hebben wij geen enkel bezwaar tegen gezonde planning, welke niet meer

gemist kan worden in een moderne samenleving, al moet je niet alles van planning verwachten wij willen dus graag mee vooruit zien.

wij zullen zeer nauwlettend toezien, dat de zwakke, of dat nu de werknemer, de middenstander, de kleine landbouwer of wie dan ook mag zijn, niet in de knel zal komen. Wie het zwakke in de knel brengt, die raakt aan de ziel van de antirevolutionair, in welke vorm dat ook wel mag zijn. Duidelijk moet vastaan, dat wij in dat opzicht dus kritisch zullen gaan begeleiden.

Dan komt de vraag aan de orde: is er nu zoveel veranderd?

Ook op deze vraag past een genuanceerd antwoord. Als ik u nu alleen zeg, dat zeven leden van de ministersploeg van veertien ook zitting hadden in een andere politieke combinatie, dan zegt dat op zichzelf niet alles, ik stem het gaarne toe, maar het zegt toch wel iets. Zeven van de veertien, die in een vorige combinatie hun beleid met gloed en verve hebben verdedigd. Dacht u nu werkelijk, dat deze mensen nu plotseling een heel ander beleid gingen voeren? Ik geloof daar niets van. Er is wat accentverlegging. Men neemt ook wat meer risico's en misschien kan het goed zijn, wat meer risico's te nemen.

Maar van een drastische ommezwaai van een beleidslijn is hier bepaaldelijk geen sprake. Ik zou dit willen noemen een bijstelling van het beleid, waarbij een aantal knelpunten in onze samenleving duidelijker in het licht worden gesteld en die er ook aan toe zijn, rijp zijn om tot een oplossing te worden gebracht, althans een begin van een oplossing.

Hoe is nu onze positie in dit alles? Daarvan zou ik dit willen zeggen. Wij zullen als anti-revolutionairen, in welke combinatie wij ook staan, altijd als loyale partners optreden, maar voor één ding zullen wij moeten zorgen en dat is, dat wij onszelf zijn en blijven in welke combinatie ook. En dan zullen wij, geloof ik, veel meer de nadruk moeten leggen op het samengaan van de christelijke partijen dan de partners die wij terwille van een werkbare meerderheid daarbij zullen betrekken. En ik moet er bij zeggen: het zal ook afhankelijk zijn van de bereidheid van die andere partners. Maar betrekken wij ze er eenmaal bij, dan maken wij daar ook weer geen onderscheid in, dan zullen wij constructief en loyaal ten opzichte van het geheel moeten blijven.

Wij zullen nauwlettend toe moeten zien, dat de juiste verhouding tussen wat wij dan noemen vrijheid en gezag blijft bestaan. En zoals de voorzitter vanmorgen zei: een juiste verhouding tussen het particuliere initiatief en de overheidsinvloed en tussen de

Individuele en de collectieve voorzieningen.

Slotopmerking

In dit verband mag ik met een slotopmerking besluiten.

Er is in onze kring, terecht, altijd een zekere vrees voor een te diep overheidsingrijpen. Het is wel goed, dat dit een gevoelig punt is. Maar dat is één kant van de zaak. Wij dienen altijd goed rekening te houden met de vraag: in welke richting ontwikkelt zich onze samenleving. Dat is een kernvraag in de politiek. Als wil in de politiek, sprekende over de functie, de taak, het ambt van de overheid ten opzichte van onze maatschappij, alleen maar zouden denken aan de overheid als schrikbeeld, dan geloof ik dat wij daarin niet juist handelen.

De Bijbel tekent ons tweëerlei overheidsbeeld. De overheid uit Romeinen 13 : „U ten goede". Laat ik daarmee volstaan: daar is alles mee getekend. Ook de demonische overheid uit Openbaringen 13. En waar wij ons nu voor moeten hoeden is dit, dat wij alleen maar Romeinen 13 of alleen maar Open
haringen 13 zouden zien. Dat moeten wij nu juist geen van tweëen doen. wij zullen toch positief die overheid moeten blijven waarderen als de dienares van de publieke gerechtigheid. En wij zullen voor wat de Nederlandse verhoudingen betreft duidelijk moeten stellen, en dat is een goed anti-revolutionair standpunt, dat Koningin en kabinet de draagsters zijn van het overheidsgezag en dat daar tegenover de beide Kamers van de Staten-Generaal staan, die de volksvrijheden vertegenwoordigen. Een duidelijke scheiding dus in de verantwoordelijkheden; al behoeft dat niet te betekenen dat je altijd scherp tegenover elkaar moet staan, bepaaldelijk niet.

Op de punten waar wij ons verbonden hebben tijdens de formatie zullen wij ons woord houden. Men mag ons nimmer betichten van woordbreuk, dat zou het ergste zijn wat een christelijke partij zou overkomen. Wel zullen wij kritisch meedenken en ons welwillend opstellen.

In onze wereld in wording, waarin het allemaal gist — ik denk aan Vietnam, Kongo, Zuid-Amerika en meer zal ik niet noemen — juist in die wereld zullen wij als kleine groep van christenen in dit land — wij doen dat niet door ons op de borst te slaan, maar wij zeggen het wel met een grote dankbaarheid in ons hart — onze roeping in alle getrouwheid moeten beleven. Dat is geen kleine zaak. En daarom geloof ik, dat de Anti-Revolutionaire Partij ook vandaag een grote taak heeft, juist in deze wereld in wording. Het gaat om vrede waar de wereld naar snakt, het gaat om vrijheid, om

gerechtigheid en om verantwoordelijkheid, om maar niet meer van deze kernpunten te noemen.

Daar aan te mogen werken zal ieder christen een vreugde moeten zijn, De voorzitter heef enige tijd geleden eens gesproken over „De vreugde van de politiek". Welnu hier ligt die vreugde en het moet ook een vreugde zijn naar mijn besef, dat wij elkaar niet alleen als Kamerfractie en kabinet, maar ook als partijorgaan en als partijlid, dat wij onze mannen en vrouwen in het land die wij hebben afgevaardigd, kritisch en met welwillendheid volgen.

Eén ding moet daarbij voorop staan en dat is: dat het vertrouwen, ook bij verschil van mening volledig blijft, want zonder vertrouwen gaat het voor u niet, gaat het voor ons niet en gaat het ook voor de ministers der Kroon niet. Die zedelijke vertrouwensband zal moeten blijven.

Daarom zeg ik: volg uw fractie kritisch. Spaar uw fractie uw kritiek niet; doe het ook straks niet in de discussie, kom er eerlijk mee voor de dag. Laten wij elkaar daarin vasthouden en altijd gedachtig zijn aan het oud adagium van Talma, wat nog altijd actueel is. Met een variant daarop zou ik vandaag willen zeggen en daarmee besluiten: ook vandaag gaat het er om dat wij werken voor het volk, nationaal en internationaal om Christus' wil.